

Снежана М. Милосављевић Милић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

МЕТОНИМИЈСКИ КОД РЕАЛИСТИЧКОГ НАРАТИВА – ТИПОЛОШКИ ПРИСТУП ГРУПНОМ ЛИКУ

У раду се разматра типолошки статус групних ликова и лика колектива у прозним жанровима српског реализма. Полазећи од концепта јунака у историјскопоетичком контексту, као и од савремених структуралистичких и когнитивнонаратолошких увида, те од начела типизације и миметичке репрезентативности које је било карактеристично за обликовање лика у епоси реализма, издвојили смо следеће осе диференцијације као параметре за типолошку класификацију групног лика: 1) композиција (паратекстуални статус); 2) становници фикционалних светова (професионалне, социјалне, генерацијске, породичне, родне, етничке, географске групе); 3) критеријум актуелизације (групни ликови стварних светова приче и виртуелних наратива, транссветовни идентитети); 4) комуникативне стратегије и рецептивне инстанце (МИ-приповедач, ВИ-реципијент, групни наратор, наративна публика); 5) хронотоп (обредно-обичајни и церемонијални, јавни простор); 6) облици представљања (карактерицазија, типизација, индивидуализација, интерментална свест); 7) улоге (сижејна, позадина

¹ snezana.milosavljevic.milic@filfak.ni.ac.rs

збивања, мотивација, контекстуализација главних јунака, степен засићености света приче, конструкција когнитивних оквира). Релевантност понуђеног теоријског модела у приступу групном лику ове епохе могла би се проверити у даљим истраживањима који би водили ка целовитијем синтетичком прегледу ове, до сада занемарене категорије јунака.

Кључне речи: групни лик, карактеризација, интерментална свест, светови приче, когнитивни оквири

Значај књижевног лика, његова природа и онтолошки статус, његова улога у контексту жанра, његова рецептивна диспозиције, предмет су истраживања већ у најранијим поетичким текстовима. У Аристотеловој поетици, када је о трагедији реч, лику је као карактеру придат другостепени значај, одмах након радње, што никако не значи да је драмски наратив (као, уосталом, и епски) могућ без делатне фигуре јунака. Уз то, Аристотел је први донео и неколико класификација лика руководећи се при том различитим критеријумима, у првом реду, етичким (ликови попут нас, бољи и гори од нас) и жанровским (ликови у трагедији: добри, примерени, слични људској врсти, у смислу реалистичности, или митским прототиповима²). Посматрајући јунака на фону људске врсте или жанра, Аристотел је назначио антрополошки и генерички контекст као два доминантна аспекта концептуализације лика у књижевности. Реч је о добро познатој тензији између текстоцентричних и миметичких теорија које лик виде

² Ради даљег објашњења упућујемо на коментар З. Дуката: „Аристотел је потакао пјесника да сам измишља радњу и карактере, дакле не треба да слиједи традицију, а ликови треба да буду нама блиска људска бића, јер иначе неће бити у стању да побуде наша суосјећања. /.../ попут нас, вјеран нормалном људском бићу уопће” (Дукат 2005: 262).

као чист текстуални конструкт, у првом случају, односно, као инстанцу аналогну хуманом бићу, у другом случају.³ С друге стране, код Аристотела је несумњива инхерентна саживљеност епског (фабуларног) дела, односно, радње са њеним актерима. Када се унутар савремених теорија приповедања говори о *услову наративности*, као скаларном својству којим је замањена старија есенцијалистичка представа о наративу/причи као стабилној и целовитој категорији, управо се лик који дела као хумано биће наводи као један од неопходних, минималних услова (Рајан 2006: 8).

Након анахроне антропоцентричне и псеудомиметичке концепције лика, текстоцентричне оријентације, у првом реду унутар структуралистичких теорија прошлог века, чини се да нису дале значајнији допринос теорији књижевног лика. Можда је разлог томе био у новој једностраности и искључивости, с тим што је овог пута сва нада полагана у текст. У том смислу резултати из класичне фазе наратологије нису нудили шири методолошки потенцијал, па и не чуди што из овог периода немамо обимније синтезе на пољу истраживања књижевног лика.

Заокрет у хуманистичким наукама, посебно унутар когнитивистички усмерених приступа, као да је представљао иницијални моменат који је отворио могућност да се поменуте две, углавном раздвојене теоријске путање, повежу и у новом методолошком кључу поново

³ Занимљиво је да, судећи по бројним истраживачима Аристотеловог дела, ни славни антички теоретичар није недвосмислено разрешио ову тензију. Аргументата у прилог и једном и другом приступу има на више места у његовој поетици. За такве амбивалентна интерпретативна становишта оправдање се неретко налази у лапидарном, језгровитом стилу аутора. Уп.: „Ипак, нема сумње да је овдје Аристотелова криптографска сажетост особито вриједна жаљења” (Дукат 2005: 262).

проговоре о јунаку као страном месту наративне теорије. Није претерано рећи да се са посткласичном, а поготову когнитивном наратологијом⁴, лик на тријумфални начин вратио у књижевнонаучна истраживања. Студије о јунаку Ф. Амона, Ј. Марголина, Д. Хермана, М. Л. Рајан, М. Флудерник, А. Палмера, Б. Ричардсона, објављене крајем прошлог и почетком овог века, вратиле су књижевном лику људско лице пре свега тиме што су га, као и наратив у целини, учиниле зависним од менталних концептуализација и когнитивних оквира интерпретације. При том је концепт света приче као фикционалног секундарног света омогућио да се ликовима припише својство различитих транссветовних путовања као још једне типолошке могућности за сагледавање њихове сложене природе.⁵ Насупрот приступу ликовима као „теоријским ентитетима књижевне критике” ликови виђени са аспекта теорије могућих светова и когнитивног урањања, перципирани су као, на емпатији засновано, субјективно искуство рецепијента.

Као што смо на другом месту поменули, „наглашени интерес у когнитивној наратологији за књижевни лик непосредно је инспирисан психолошким истраживањима у оквиру теорије ума (theory of mind), другачије названом „читање ума”. Реч је о базичној људској способности која почива на емпатији⁶ и уживљавању у емоционална или духовна стања других, односно, „менталној симулацији”.

⁴ О когнитивној наратологији и њеним актуелним донетима в. Милосављевић Милић 2016: 7.

⁵ Иако су верзије јунака привлачиле пажњу теоретичара још од најранијих реторичких теорија о прихватљивим прототипским моделима, а у 20. веку посебно унутар теорије интертекстуалности, новија истраживања су донела дубље и нове увиде у природу ових мултипликација и трансфикционалне димензије лика.

⁶ Обимнија истраживања наративне емпатије и његове везе са јунацима налазимо у радовима Сузан Кин.

Унутар когнитивне поетике Питер Стоквел увео је појам „обликовање ума” (mind-modeling) који се односи на ментално представљање другог. Према Стоквелу (2015: 133, 144), треба истраживати оне обрасце у тексту који воде до карактеризације, али не као наративне технике, већ као процеса који лик претвара у „личност” одређених субјективних својстава” (Милосављевић Милић 2016: 7).

Померајући нагласак са виђења наратива као саодноса приче и дискурса ка аспекту који значај придаје отеловљеном искуству и улози реципијента у процесу креирања текста као наратива, М. Флудерник наглашава управо улогу јунака (ликови који мисле, осећају и делају), а не заплета као дистинктивног чиниоца наратива. За Флудерникову персоналност, будући повезана са људском когницијом и искуством, није само суштинско својство наративности, већ круцијални оквир читаоачевог сусрета са наративом, односно, самог процеса наративизације.

Надовезујући се на Марголинове ставове о наративним јединкама које насељавају могуће светове фикције, Д. Херман приступа књижевним ликовима („model-persons”, 2013: 193) као учесницима који у току одвијања наратива могу имати различите улоге, указујући притом и на њихову „интраперсоналну комплексност” (2013: 207), која проистиче из таквог начина концептуализација лика која се остварује кроз сложену интеракцију онога што текст каже о њима и онога што знамо о стварном свету и о другим ликовима из књижевних дела (2013: 197). Разлика између лика и других ентитета у наративном свету важна је, према Херману, за сам процес његове изградње који се ослања на базичне искуствене оквире, како аутора, тако и реципијента. При том ликови, не само да рефлектују одређена категоријална својства, већ имају капацитет да

ремоделују постојећа знања о њима (Херман 2013: 194). У том погледу Херман управо у јунаку види место на коме се сусрећу књижевни наратив и сам живот.⁷

Интегративни приступ Џејмса Фелана разликује три компоненте лика: миметичку (лик је као личност), тематску (сваки лик је репрезентативан за једну или више група) и синтетичку (јунак игра одређену улогу у конструкцији наратива као творевине; Phelan, Rabinowitz 2012: 111). Према Јанидису, Едеру и Шнајдеру, базична својства која се приписују ликовима су поседовање менталних реакција као што су перцепција, мишљење, осећања, намере (Herman 2013: 197). Ова својства би била компатибилна са моделом света и јунака у реалистичком тексту.

Занимљиво је да се код овде издвојених неколико репрезентативних закључака у новом теоријском дискурсу о лику веома мала или готово никаква пажња не посвећује разлици између појединачних и групних ликова или ликова колектива.⁸ Тек неколико радова Б. Ричардсона о „колективном наративу” и „плуралној фокализацији”, о „интраменталној мисли” А. Палмера⁹ и о „минорним

⁷ У оригиналу, реч је о два узајамно повезана процеса именованим као: „worldingthestory” и „storyingtheworld”.

⁸ Занимљиво је у том смислу поменути књигу *Енциклопедија књижевних јунака* коју је саставио С. В. Стахорски (на српски преведена 2013). Полазећи од дистинкције између јунака и лика, аутор се определио само за главне ликове. У енциклопедији нема групних ликова осим неколико изузетака до којих се дошло, рекло би се, више из практичних разлога именовања, као у случају „парних ликова” („Тристан и Изолда”, „Филемон и Баукида”), или Чеховљевих јунакиња драме *Три сестре* („Сестре Прозорове”).

⁹ Насупрот интерменталној или приватној мисли, интраменталну мисао Палмер дефинише као групну, социјално дистрибуирану, или проширену когницију која, као интерсубјективно својство припада колективу или групи (Palmer 2010: 83).

јунацима” А. Волоха иду у прилог овом неистраженом аспекту света приче. Незаобилазни допринос и релевантно методолошко полазиште при том и даље представља теоријска мисао о дијалогизацији романескне речи, Михајла Бахтина. У књизи која је у целини посвећена новим методолошким изазовима проучавања групног лика („Фикционални умови”), А. Палмер следећим речима дефинише своју истраживачку оријентацију:

Ја сам више заинтересован за ’они’ наративе (множина трећег лица), него за ’ми’ наративе (множина првог лица); такође ме више интересују неформалне мале групе него формално велике организације; истраживаћу веома флуидну и флексибилну идеју групе као скупа ликовова, укључујући притом парове, па чак и људе који нису претерано блиски, али који, без обзира колико кратко, размишљају интерментално; такође сам заинтересован за негативне групне динамике конфликта и фрагментације, као и за позитивну динамику групне солидарности и заједничке идентификације (Palmer 2004: 218).

Генерички статус лика, прихваћен још у антици и афирмисан у поетикама потоњих раздобља, фаворизовао је моделовање јунака у складу са жанром. И када је репрезентент врсте или неке друге скупине (или управо због тога), лик је испуњавао своју „наративну функцију” управо као појединачни ентитет. И Аристотел, у осмом поглављу, говорећи о својствима фабуле, указује на обиље ликовова чиме само имплицитно дотиче периферне или, могуће, и групне јунаке епа:

Прича не постаје јединствена, као што неки мисле, ако узима за предмет једно једино лице. Јер, као што се једноме лицу многе и небројене ствари дешавају, од којих неке не представљају никакво јединство, тако и међу радњама једнога лица има много таквих које се ни-

како не могу повезати у једну јединствену радњу. (Аристотел 1982: 46)¹⁰

II

У складу са типологијом ликова Н. Фраја, за реалистички текст је карактеристичан јунак попут нас, или, како је Балзак писао, онај који представља „снажни одраз садашњице”. Реч је о оној димензији „референцијалности” лика која, према Ф. Амону, „упућује на пуни и чврсти смисао који је одређена култура учврстила као улоге, програме и стереотипе”, и чија читљивост непосредно зависи од степена читаочевог учешћа у тој култури (Амон 1999: 436). Миметички аспект таквог јунака своју потврду налази у читавој галерији ликова по којој је карактеристична реалистичка књижевност. Типични јунак у типичним околностима не само да није искључивао групни портрет, већ га је, напротив, подразумевао. Како истиче Д. Вукићевић, „појам типског је релациони, самим тим и контекстуалан (он увек указује на више од оног једног који јесте).” (Иванић, Вукићевић 2007: 106). Овај метонимијски код реалистичког текста, на који је указао Р. Јакобсон, потврђује имплицитно присуство других (групног лика) на чијој се подлози стварао појединачни портрет. Не ретко, своју конкретнију, експлицитну манифестацију он је добијао поступком фикционализације, увођењем ове фигуре у свет приче. Групни ликови су у романима и приповеткама српског реализма *портретисани* на различите начине и функционални статус им је различит. Без претензија да

¹⁰ У коментарима ових Аристотелових речи З. Дукат наводи да се неомеђеност, нејединственост и бескрајна разноликост догађаја односи на еп. (Dukat 2005: 155)

исцрпимо све аспекте њиховог представљања, даље у раду указаћемо на могући теоријски модел који би омогућио што потпунији опис овог типа јунака. Предложене осе диференцијације притом укључују неколико критеријума.

1) Паратекстуално позиционирање

Иако је конвенција епонимског насловљавања поступак у књижевности који се јавља много пре реализма, има дела у овој епоси код којих се већ у наслову појављује групни лик. Такви су, на пример, романи *Чудан свети* и *Сџари и нови мајџори* Јакова Игњатовића, *Мученици за слободу* и *Народне изелице* Лазара Комарчића, приповетке *Нови свети у сџаром Розојеку* и *Пошљедњи виџезови* Сима Матавуља, *Све ће њо народ позлаиџиџи*, *У добри час хајдуци* Лазе Лазаревића. Овакав начин паратекстуалног уоквиравања, као коментар приповедача, носи снажан потенцијал вредновања или реторичког поентирања, синтетичког заокруживања или фаворизовања одређене групе. Иако ове групе немају и улогу колективног јунака унутар романа, главни ликови, носиоци сижеа, њихови су репрезентативни представници. Они су уведени на фону колектива, као својеврсне метонимијске фигуре.

Померање овог типа уопштавајућих коментара или тематског тежишта са спољашњег оквира на унутрашње позиције није неуобичајено. Неретко колективним ликом приповедач натурализује сижејне поступке или карактеризацију јунака. Тако ће се у *Чудном свету* контуре света приче растезати путем итеративних збивања која се тичу групних актера.

Немојмо се ни најмање чудити сељацима што једнако у бирцуз теже. Једно, зато воле ићи у бирцуз што најважнији договори увек се у бирцузу збивају; друго, што сељацима не умеју жене ваљано јело начинити, тако као

у бирцузу, па се радо у бирцуз завлаче да се што добро наједу. Зато добро би чиниле сељачке жене да гледе, по могућству, да им мужеви код куће боље јело добију, па би мање ишли у бирцуз и мање би трошили.

Донекле амбивалентан статус имају варијанте епонима у којима су метонимијске замене главног јунака уведене преко родне, етичке, професионалне или социјалне детерминације. Такви су наслови романа о три јунакиње: *Сељанка* Јанка Веселиновића, *Пашница* Ј. Игњатовића и *Сеоска училељица* С. Ранковића. „Будући да су усмерени на колектив и на социјално-професионалну ознаку, ови идентитетски означитељи носе читав скуп имплицитних квалификатива који ће унутар романескне приче бити експлицитно актуализовани и као такви лакше „прочитани”, или ће остајати у простору имплицитног и подразумевавног, што ће од читаоца захтевати далеко већи напор разумевања.” (Милосављевић Милић 2013: 7)

2) Становници фикционалних светова

Широки захват стварности, те основни поетички императив реалистичког текста који се односио на јачање илузије веродостојности, резултирао је многобројним галеријама разноврсних ликова. Групни лик на парадигматичан начин рефлектује овај диверзитет. Премда је приликом његове класификације тешко набројати све критеријуме, међу најфреквентнијим се могу издвојити следећи:

2.1. Професионалне групе

Тематско-хронотопска опозиција село-град пресудна је за овај начин профилисања групе. Тако се наспрам „сељака” јављају представници различитих занимања: на-

тароши, адвокати, чиновници разних врста, попови, учитељи, лекари, кметови, послужитељи, судије, трговци, занатлије, механције, хајдуци, студенти, ђаци, пензионери. Заправо, нећемо погрешити ако кажемо да су у световима реалистичког текста постојала сва она занимања која су се могла срести у ондашњем српском друштву, бар када је о сфери јавног живота реч. Иако је свака од ових професионалних категорија имала своје репрезентативне појединачне јунаке (што обрнуто није увек био случај), њихова јасна издиференцираност као средство атрибуције, олакшавала је спорадично увођење групног портрета. Когнитивно уоквиравање овог групног лика, као и свих осталих, захтева најмање два инпута: преко индивидуалног лика (кочијаш је типични представник свих кочијаша, натарош свих натароша), и преко других типова дискурса који су окруживали књижевни текст (историјска и друга документарна грађа о професионалној структури становништва). При том је често доминантан поступак типизације имао пресудну улогу у хомогенизацији или симплификацији колективног лика (приписивање једне карактерне црте целој професији: лукавство и материјалистички поглед на свет адвоката, домишљатост трговаца).

2.2. Социјално-сталешке и етичке групе

Овај критеријум диференцијације није сасвим могуће раздвојити од претходног. У ужем смислу као посебно парадигматичан издваја се лик задруге, најчешће грађен на другостепеном принципу хомогенизације. Везан за ужи простор породице, најчешће се перципира као тесно повезана група појединаца (конкретно именованих, или као „задругари“), па је отуд далеко присутнији као њихов идентитетски контекст, него као засебно издвојени лик. Овом класификацијском типу припадају и бројни ликови

у Игњатовићевој прози, који нису професионално конкретизовани. У приповеци *Кнез у куџаји* кнез Танасије, укрцавши се на пароброд, грешком улази у салон прве класе где наилази на „даме и господу” и на њихове „сажаљиве” погледе. Потенцијал за динамички преображај овог групног лика такође је носила поменута опозиција измеђи градског и сеоског живота, па су се социјално-сталешке разлике углавном сводиле на групни лик сељака на једној страни и хетерогене скупине градских становника на другој. Висок степен уопштавања је при том онемогућавао пун антропоморфни доживљај таквог лика. И у овом случају, као и код других подгрупа унутар наведеног критеријума, може се поставити питање о хијерархији или извору когнитивног уоквиравања групе: да ли се њихова рецепција, несумњиво у метонимијском коду, одвија према логици *pars pro toto* или *totum pro parte*, односно, коме припада позиција супремације у односу појединац – група? Чини се да одговор на ово питање захтева разматрање њихових улога унутар појединачних наратива и ауторских поетика, о чему ће даље у раду бити речи.

У сфери идеолошког или коментара о ликовима често се у реалистичком тексту јавља антономастичка атрибуција групног лика.¹¹ Није реткост да се најће на сказ или колоквијални исказ чиме се, уколико пратимо Бахтинову теоријску мисао о дијалошкој речи, успоставља нека врста мултипликованих или на онтолошком плану удвојених гласова. Тако се у следећем примеру из Лазаревићеве приповетке групни портрет јавља и као цитат лика унутар лексичког (колоквијалног) регистра ауторовог доба.

¹¹ О антономазији као фигури која „носи својеврстан облик историјског и културног памћења” в. Багић 2012: 55.

Аи нама сужене слабо долазиле, већ само људи, и то готово све само оне „лоле” и „пустаије”, као што их је моја мати звала. (*Први џуџи с оцем на јуџрење*)

Најширој и најмање одређеној групи припада категорија „света” чије се фикционално *насељавање*, без претензија на исцрпност, одиграва у процесу когнитивног урањања у светове приче, односно, његове виртуелизације, чак и онда када су импликације у тексту подупрте индивидуализованим ликовима. Поред већ поменутих наслова код Игњатовића и Матавуља, наводимо још неколико примера из Глишићевих и Лазаревићевих приповедака:

Али шта ћеш? Данас се свет изопачио, па, боме, и на пасти којекак наилазе и ето најпоследње – дивљих људи! (*Редак звер*)

Са светом је такође мало говорио. /.../ Кад изађох на улицу, иде свет као и обично, сваки гледа своја цосла. (*Први џуџи с оцем на јуџрење*)

Унутар овог класификацијског критеријума издваја се и групни лик који је алегоријски профилисан; родне, породичне или етничке везе појединаца унутар групе као њихова миметичка маска, апстраховане су и подређене фигуративној интеграцији на вишем нивоу, којим управљају реторички и идеолошки кодови, или принципи карневализације („карневалског спектакла”, Иванић 1996: 98). Овај тип групног јунака налазимо у Домановићевим сатирама.

2.3. Генерацијске, породичне и родне заједнице

Најчешће се овај тип диференцијације јављао као подврста задружне заједнице, те унутар контрастних скупина: деца и одрасли, мушкарци и жене, деца и родитељи, браћа и сестре, пријатељи, рођаци, суседи. У случају поро-

дичних релација укрштане су етичка и социјална карактеризација, док је родна опозиција готово увек праћена социјалном разликом. Оштрије бинарне поделе унутар ових група указују на њихов отворенији идеолошки предзнак покаткад у црно-белом етичком профилисању: у задржном животу нејач и млади тек треба да достигну умеће и искуство старијих чланова (Лазаревић, Веселиновић), односи међу суседима су идеализовани или поремећени (Веселиновић, Глишић, Ранковић), ривалство унутар породичних и племенских заједница (Игњатовић, Матавуљ).

Наведена оса диференцијације лика колектива посебно је фреквентна унутар „фолклорног реализма” (Иванић 1996: 39). Следећи пример из Глишићеве приповетке указује на конвенционални поступак патронимског именовања групног лика.

И сад се види у чајиру неких Спасојевића у Лајковцима, под самијм Маљеном, стара опала кућа, покривена клисом. (...) То је била некад кућа Малешиха. (*Најраисао*)

Према речима Д. Иванића „морална начела патријархалног живота су међу интелектуалцима веома уважавана (метафизичко-апстрактна категорија 'народног духа', патријархално схватање породичних односа /.../), док су недостаци у народном животу тумачени као посљедица туђинских утицаја или су везивани само за одређене слојеве (бирократија, интелигенција, поповштина)” (Иванић, Вукићевић 2007: 30).

2.4. Етничке и географске групе

Као поетичка категорија реализма, регионализам је фаворизовао просторно затворене групе, најчешће у сеоској средини. Регионално обојен, лик реалистичког текста

носио је улогу представника средине и њених географских обележја. То се још више односи на његову колективну верзију у којој се нивелисањем индивидуалних разлика постизала репрезентативност у општим цртама. Наслови неколиких Матавуљевих збирки приповедака указују управо на значај поднебља као критеријума диференцијације јунака (бокељска, црногорска, београдска средина).

Окренутост реалистичког писца сопственом добу и средини у којој живи није пружала много могућности за увођење *дискурса групоі*. Грађу за новија имаголошка истраживања пружају етничке заједнице цигана (Чудан свет Ј. Игњатовића), Грка (С. Сремац), Немаца (Л. Лазаревић), цинцара („чаршија” у Илићевом роману Хаџи Диша), најчешће праћене различитим хетеростереотипима. Мултиетничка средина као облик хронотопизације сижеа и постављања координата ликова, неретко се у текст уводила на самом почетку, у оквирним пасажима, као што то потврђује следећи пример из Игњатовићевог романа:

Село Б. доста је велико, људи готово сами сељаци. Има и свештеника; неколико Грка, то јест тргујућих православних Србаља; па онда нешто занатлија; има и један фарбар, да се може сукња и кецеља у селу обојадисати; још и неколико Чивута, који увек вуну за јевтине новце купују; па онда још путујуће господе вармеђаше, погдеојих за послом тумарајућих фишкала, а натарош не сме фалити. (*Чудан свет*)

3. Хронотоп колективног лика

За разлику од сасвим конкретног просторно-временског позиционирања појединачних ликова, па самим тим и од њихове хронотопске поливалентности, групни ликови, осим у случају породичних заједница, везују се искључиво за јавни хронотоп. Налазимо их поглавито у ситуацијама

обредно-обичајних и церемонијалних догађаја која подразумевају окупљање масе. Празници, крсне славе, ратарски послови, мобе, прела и посела, печење ракије, месојеђе, просидба и свадба, простор кафане или јавна превозна средства (лађа, пароброд), као и разни други облици цикличног календарског времена, представљају основни хронотоп групног лика.

Дакле, кад је год сабор код н-ске цркве дођу и господа из Владимираца на сабор. (*Глава шећера*)

Дође Васкрс. (...) Сва дојакошња чуда и страхоте почеше мало по мало прелазитиу саму причу, те се обично причаху или на весељу уз чашу вина или у механи сеоској, кад се састану беспослени људи. (*Браћа Маџа*)

Услед важне интеграцијске или иницијацијске улоге обредног хронотопа групни лик који је њиме уведен знатно је хомогенији од неких других ликова јавног простора. Њихов „наративни идентитет” (Рикер 1991), и због активне улоге која им је додељена у сижеу, приближава их појединачним ликовима јер између ова два типа јунака готово да не постоји идентитетска разлика. У „колективном времену”, према Бахтину, „индивидуа живи сва напољу у целини колектива” (Бахтин 1989: 331). То је посебно карактеристично за већину Глишићевих приповедака у којима лик „народа” има главну улогу.

4. Актуелизовани и виртуелни статус групног лика

Ова се дистинкција базира на разлици између актуелних и алтернативних (виртуелних, секундарних) светова приче.¹² Групни лик се често јавља као садржај јунакове

¹² За детаљнији увид у природу виртуелних наративних светова видети: Милосављевић Милић: 2016.

свести („когнитивног наратива”, према Палмеру), односно, као сегмент неостварених збивања из прошлости или хипотетичких могућности. То може бити потпуно нови колектив, који не постоји у актуелном свету приче, или скупина људи која има свој транссветовни идентитет будући да егзистира у више фикционалних светова.

У примеру из Матавуљеве приповетке јавља се група („пук”) чији поступци неће бити аутентизовани у актуелном свету приче.

Прво и прво, провозаћемо се по оваквом красном времену, па онда, уживаћемо у својим старинским божићним загорским обичајима! Полагаћемо бадњак, урањићемо на полуноћну службу и пјеваћемо заједно са нашим добрим пуком. (*Доктор Ивановић*)

У Игњатовићевим делима безброј је примера ауторских коментара у форми хипотетичке фокализације којом се уводе могући светови и њихови колективни јунаци. Овакав статус групног лика додатно доприноси густини или засићености света приче, а квалитет њихове менталне репрезентације зависиће од њиховог епистемолошког аспекта: што је мање додирних тачака између виртуелне групе и стварног света приче, то је мање могућности за њихову когнитивну интеграцију унутар активираних интерпретативних оквира. У реалистичком тексту је редак случај таквог онеобичавања услед доминације миметичких принципа градње фикционалних светова.

Амбивалентан, виртуелни статус имају и они групни ликови који егзистирају у претприповедним световима, рецептивно доступним управо захваљујући интензификаторима урањања.¹³ У том смислу занимљив је почетак Лазаревићеве приповетке *Све ће то народ ђозлаишиши* када

¹³ Више о томе у: Милосављевић Милић 2016: 211.

је колективни лик *Њовучен* из приче и пре него што је у њу уведен као фикционална чињеница.

И сумрак се поче хватати, а лађе још нема. Свет који ју је чекао поче се разилазити. Оде и дечко с тврдим земичкама и капетаница с бајатим лицем. Одоше и оба практиканта, с Марком столаром, свадивши се најпре с гостионичаром што им је точио још прошле среде отворено пиво. Пођоше и кочијаши, нудећи се да по два гроша возе у варош; али већина, 'ради апетита' или 'опружања ногу', оде пешице, заметнувши прут на раме, а палац од леве руке за шпаг од пршњака. (*Све ће њо народ њозлашшии*)

Као и у случају интратекстуалних варијанти индивидуалних ликова, колективним панданима се такође могу приписати различите атрибуције, односно диференцијална својства груписања о којима је већ било речи. Цитирани примери су и у том погледу илустративни.

5. МИ-приповедач и групни наратер

Са аспекта комуникативних стратегија и рецептивних инстанци посебну врсту колективног јунака чине МИ-приповедачи¹⁴ и наратери (спољашњи и унутрашњи) са својим вишеструким подврстама.¹⁵

Основна разлика између овог типа приповедача и свих претходних групних ликова је на онтолошком плану. Он није никада становник стварног света фикције, иако може делити са осталим ликовима систем вредности, или различите компетенције (језичке, моралне). Може се ра-

¹⁴ За исцрпно разматрање улоге МИ-приповедача у српском реализму упућујемо на: Иванић, Вукићевић 2007: 281.

¹⁵ О типовима наратера у српском реализму в. Милосављевић Милић 2008: 184.

зумети и као „хибридна конструкција” у смислу који Бахтин даје овој синтагми, када су у коментару приповедача „сакривени” различити облици „туђег говора” (Бахтин 1989: 64). Најприближнији улози гласноговорника фикционалне групе јесте МИ-приповедач у фолклорном реализму, као у Глишићевој прози и то, пре свега, унутрашњи наратор (казивач) у уоквиреној причи. Као што смо истакли на другом месту (Милосављевић Милић 2008: 184), основне одлике ових наратора су: посредно присуство унутар „говора” првог приповедача, или унутар јунакове приче, фикционални статус, више или мање изражена хронотопичност, тачка гледишта колектива или у ређем случају анонимног појединца, изостајање непосредне карактеризације, приближавање временској оси оквирног приповедача, односно приповедном времену (у епилогу), композициона немаркираност и формулативно увођење. Код Глишића је њихова учестала појава и статус неиздиференцираних ликова-казивача индикатор специфичног уланчавања приче путем умножавања казивача, али уједно и знак ауторовог ослањања на приче које се у народу преносе усменим путем.

И када наступа са оквирне позиције колектива, овакав приповедач носи само маску групе иза које се открива конвенција усменог архетипског приповедача, некадашњег *йравої* представника колектива. У начелу, његова дифузна позиционираност или распршеност унутар наратива даје му протејско обличје чинећи га знатно динамичнијим концептом у односу на друге групне јунаке који су предочени у једном блок-потезу. Он је носилац оне „флексибилне стратегије која може бити изазов читаоцу у смислу дилеме око дословног или метафоричног приписивања ставова групи” (Марголин 2009: 153). Према А. Радин „умноженост приповедачеве личности да се објаснити жељом за највишим степеном објективности”, али и

растерећења одговорности и интимизације са читаоцем, тако да је „читалац присиљен да се идентификује са приповедачем” (Радин 1986: 70).

Из многих примера МИ-приповедача издвајамо онај из Лазаревићеве *Школске иконе*.

Наше село имало је цркву, а црква је имала попа.
/.../

Поп је био све и сва! Имали смо и школу, али она је била потчињена значаја, као што је ћата у судници.

Као подтип колективног приповедача покаткад се јавља посредно уведен групни казивач – сведок у граматичкој форми трећег лица множине чија парафраза приче (или њених фрагмената) остаје сасвим у простору потенцијалног, као у овом примеру из Глишићеве приповетке *Ноћ на мосту*.

Додуше, ја не знам нити сам својим очима видео, али казују људи, да су га виђали. (*Ноћ на мосту*, подв. С.М.М.)

С обзиром на то да у МИ-приповедачу наративна конвенција лица односи превагу над његовим фикционалним статусом, не можемо говорити о „колективном наративу” у значењу које овој синтагми приписује Б. Ричардсон када говори о наративном гласу заједнице (Ричардсон 2009: 3). Разлоге ретке употребе МИ-приповедача изван конвенционалног оквира представљања, као „мултипликоване, колективне или фузионе карактеризације” која би испричала причу о групи, Ј. Марголин налази у тешкоћи „проектовања унутрашњег говора групе” (Марголин 151). Из истих разлога поводом овог приповедача оправданије је говорити о „наративној фокализацији” као перцептивном филтеру приповедања (Хак 2009: 201), него о правој „плуралној фокализацији” (Ричардсон 2009: 3).

Приповедач – колектив се не ретко у форми апелативног коментара обраћа групном наратеру спољашњег типа. Реч је о маски читаоца чији се степен фингираног учешћа у причи на различите начине тематизује. Наратере можемо разликовати по средствима којима су профилисани, или по начину апострофирања. Конкретнији знаци њиховог обликовања везани су за морални, емоционални и интелектуални профил, могу укључити националну, родну и породичну диференцијацију, или, што је најчешћи случај, то могу бити „необавештени” наратери или само именовани као „читаоци”.¹⁶

Шта се бринете за нашега Гавру? Са бријачем у руци може проћи сав свет. (Игњатовић, *Тријен сјасен*)

Док се у случају колективног унутрашњег наратера ради о удвајању функције групног лика (учесници у свету приче и слушаоци уметнуте приче), амбивалентну позицију имају они наратери чији (не)фикционални статус није јасно одређен или је амбивалентан, као код Лазаревића, или у цитираном примеру из Глишићеве приповетке:

Е, људи, то је баш да Бог сачува! Лепо не можеш живети од газда Раке Радишића! Досадио је већ свакоме у селу М... Вала, ја не знам има ли кога, ко би се похвалио: да му газда-Рака није што закинуо, опањао га, посмехнуо му се, или макар у чем натрунио. (*Роџа*)

6. Облици представљања групног лика

Савремено схватање књижевног јунака као менталне репрезентације тесно је повезано са начинима његовог

¹⁶ Више о типовима спољашњег наратера – колектива в. Милосављевић Милић 2008: 184.

обликовања. За разлику од динамичког концепта главног јунака, групни лик се, као и у већини случаја споредни ликови, обликује у једном потезу, без наративне прогресије и екстензије. Зато су његова рецептивна исходишта у највећој мери одређена хоризонтом читаочевог предразумевања у коме генерички и општеискуствени когнитивни оквири имају пресудну улогу.

Лако се може уочити да се, за разлику од индивидуалних јунака, групни портрет готово никад не испољава вербално. У случају апелативних обраћања приповедача може се једино говорити о посредном типу вербализованог одговора наратера коме се приписују антиципиране реплике (фигура сермоцинације). Ретке примере полилошког говора налазимо код Глишића али и ту је, заправо, на делу монологизован исказ окупљених слушалаца.

После приче Миладинове замукнуше муком сви гости. Дуго су тако ћутали, па мало по мало почеше неки: „Бог с нама! Поменуло се, не повратило се!” и затурише опет шалу и разговор. (*Наџраисао*)

Ширем регистру карактеризације подложен је лик-колектив у Домановићевим сатирама. Будући у позицији главног јунака, лик „народа”, „браће” или „грађана” окарактерисан је и оним што говори, чини, мисли, као и учешћем у догађајима:

Да пођемо, одмах да пођемо, јер се овде живети не може! – зашуста шапат и маса пође некуд, не мислећи куда. (*Вођа*)

Појединац унутар овако профилисаног групног лика, и када се издваја, обезличен је, сведен на љуштуру колективног идентитета („први”, „други”, „јачи глас”). Алгоритички статус овог лика указује на стилско-реторички и жанровски дијапазон групног портрета, те на традицију комично-са-

тиричног представљања као једне од поетичких вертикала која претходи реалистичком групном јунаку.

Иако ускраћени за изговорену реч групног лика, читаоци нису лишени могућности креације његовог емоционално-мисаоног профила. При том се као повлашћени облик карактеризације јавља психонарација. Преко ње нам је доступан садржај „интерменталне свести” коју А. Палмер сматра кључним аспектом овог јунака.¹⁷

Различити облици невербалне комуникације (говор тела, гестови) пратиоци су или индикатори оспољавања групе.

Прича он њима, а они се чуде, машу главом, узвикују.
(Глишић, *После деведесет година*)

И ако ту у гомили није било ни једнога, који то већ није знао, опет су се сви примакли и начетили око Станка, те га мирно и радознано саслушали. (Глишић, *Браћа Маџа*)

Психонаративна техника реалистичким приповедачима била је адекватно средство за приказ ставова јавног мњења, идеолошких и интерсоцијалних релација између неформалних група и осталих јунака. По понашању путника из прве класе пароброда према сеоском кнезу закључујемо у којој мери су писци различитим позиционирањем ликова мењали облике карактеризације. Истовремено откривајући психологију групе, овај поступак, као у огледалу, рефлектује и лик главног јунака, кнеза Танасија, пре свега његову сталешко-социјалну изопштеност. Овакво представљање јунака преко „интерменталне, умножене

¹⁷ Према Палмеру, један од начина приступачности когнитивној димензији ове мисли јесте „интерментални мисаони извештај” (intermental thought report), који је, у ствари, терминолошка верзија „психонарације” Д. Кон.

и хомогене фокализације¹⁸, односно, групне мисли, одређује његов „интерментални идентитет” (Палмер 2010: 101).

Ступи у дворану, 'салон', обазире се; и ту нема места. Поче се непрестано окретати. Даме и господа га гледе, сажалјиво се смеше на торбу, на чутуру; а то примети један момак, послужитељ, 'келнер', па га гурне по рамену, а осорно га опомене да то није друга класа. (Игњатовић, *Кнез у куйашилу*)

Још један погодан начин за предочавање наративних или функција карактеризације групног лика био је описна нарација.¹⁹ Сумултанализам различитих збивања, по коме је карактеристична ова форма приповедања, погодује представљању колективних призора, па чак и мултипликације група. Примери из Игњатовићеве и Лазаревићеве прозе су у том погледу илустративни.

Сад начини се прави вавилонски торањ, једни се љубе, други се инате, један превали флашу, други већ спава на

¹⁸ У зависности од тога да ли је предмет интерменталне свести појединац или група, А. Палмер разликује хетерогену и хомогену интерменталну фокализацију. (Палмер 2010: 93)

¹⁹ Појам је увео Х. Мошер који разлику између нарације и дескрипције поставља у скаларни и динамички однос. Тако су добијене четири категорије текста: чиста нарација, описна нарација (descriptized narration), наративни опис (narratized description) и чисти опис (Moshier 1991: 426). Док је наративни опис, заправо, опис прерушен у нарацију, о чему је у теоријској литератури пуно писано, описна нарација, иако ближа наративном, него дескриптивном модусу, представља пример „прерушене нарације”. Карактерише је: симултанализам представљених догађаја, њихово повезивање на спацијалном а не темпоралном принципу, уопштавање, итеративност и поновљивост збивања, обезличеност перспективе, групни, најчешће неименовани ликови, употреба презенте и глагола несвршеног вида.

земљи, неки, опет, неће да признаду рачун, инате се са бирташицом, док тако један по један не очисте се. Који не стоји на ногама, тога други на кола дижу. (Игњатовић, *Чудан свет*)

Кад изађох на улицу, иде свет као и обично, сваки гледа своја цосла. Силни сељаци дотерали којешта на пијацу. Трговци завирују у вреће и пипају јагњад. Новак пандур дере се и одређује где ће ко да притера кола. Деца краду трешње. Сретен ћата иде с добошарем по вароши и чита да се забрањује пуштати свиње по улицама. Тривко извадио јагње, па виче: 'Оди, вруће!', а пијани Јоза игра у једној барици. (Лазаревић *Први њуш с оцем на јушрење*)

С обзиром на усмереност реалистичког света приче као објективној стварности, разлика између групног лика као садржаја свести јунака и оног који се аутентизује гласом објективног приповедача није пресудна за њихов типолошки опис. То потврђују и цитирани примери; иако је код Лазаревића представљен приказ који припада перцепцији лика, а не неутралној позицији приповедача, групни јунаци су више у функцији репрезентације објективне стварности. него што су рефлекс субјективног, унутрашњег дечаковог стања. Изостајање вербалне маркираности (полилога и различитих говорних жанрова), иде у прилог овој тези.

7. Функције групних ликова

Развијајући теорију интерменталног наратива групе А. Палмер истиче њихов потенцијал у погледу креирања широког спектра софистицираних когнитивних одговора на актере и догађаје у свету приче. То може у првом тренутку деловати изненађујуће, ако имамо на уму њихову привидно позадинску, контекстуалну улогу, или прилично

малу пажњу истраживача који олако прелазе преко улоге групног лика, као да је невидљив.

Међутим, већ скицирана типолошка варијабилност имплицитно указује на њихову функционалну динамику. С обзиром на то да је улога групног лика одређена нарративним одликама сваког књижевног дела понаособ, овде се могу назначити само у грубим цртама неке његове најфреквентније функције.

Групни лик доприноси когнитивној (миметичкој) густини или степену засићености света приче обезбеђујући својим *присутством* истовремено и својеврсни позадински контекст, аналогно сликарској стафаж техници. И када не постоји парни метонимијски однос између појединачног и групног лика, односно, када колектив нема свог истакнутог представника (као у последњем цитираном примеру из Игњатовићеве приповетке), он ће доприносити карактеризацији јунака, или мотивацији његових поступака. Техником контрастирања или аналогije који могу водити до антитетичких сучељавања или симболичких огледавања, писац може користити потенцијал групног лика зарад карактеризације или типизације при обликовању осталих ликова.²⁰ Притом није занемарљива ни његова сижејна улога, нарочито у случају када није више епизодни лик већ се налази у позицији протагонисте, као што је случај у Домановићевим сатиричним приповеткама. Фигуративни потенцијал групног лика, као што је већ поменуто, има важну улогу у алегоризацији света приче и његовом идеолошком читању.

Захваљујући интерменталом мисаоном извештају приповедач на економичан начин успева да представи

²⁰ А. Волох у поменутој књизи говори о „систему ликова” унутар кога се мора разматрати рецепција главних и епизодних ликова, с обзиром на то да они једни друге осветљавају, чине пунијим или празнијим.

психолошке, етичке, идеолошке или културне координате уведеног колектива, а његова привидно лабава везаност за сижејне токове изазива ефекат флуидне рецепције; тако се у роману *Вечити младожења* преварени „пургери” који пију чај од камилице мислећи да пију руски теј, перципирају и као засебно обликован групни портрет и у функцији карактеризације једног од јунака приче.

Посебно сложену функцију, као што је већ наговештено, има колективни приповедач. Реторички моделујући стратегије читања, овај приповедач указује на амбивалентну и тешко ухватљиву маску персоне која балансира између аутобиографске фигуре писца, поетичко-жанровских конвенција и доминантних дискурзивних пракси епохе у којој су настајала дела српске реалистичке књижевности. Ако се вратимо још једном Јакобсоновој тези о метонимијском коду реализма, могли бисмо закључити да је групни лик, не само парадигматична потврда тог кода, већ и један од најзначајнијих показатеља природе реалистичког наратива.

ЛИТЕРАТУРА

- Амон 1999: Р. Hamon, *Za semiološki status lika*, U: С. Milanja (prir), Autor, priповjedač, lik, Osijek, Pedagoški fakultet.
- Аристотел 1982: Аристотел, *О њесничкој уметности*, (превео др Милош Н. Ђурић), Београд, Рад.
- Багић, 2012: К. Vagić, *Rječnik stilskih figura*, Školska knjiga, Zagreb.
- Бахтин 1989: М. Bahtin, *O romanu*, Beograd, Nolit.
- Волох 2003: А. Woloch, *The One vs. the Many: Minor Characters and the Space of the Protagonist in the Novel*, Princeton University Press
- Глишић 1963: М. Ђ. Глишић, *Целокућна дела*, књига друга, Београд.

- Домановић 1974: Р. Домановић, *Сашире*, Београд, Полит.
- Дукат 2005: Aristotel, *О рјесничком итјјесу* (preveo Zdeslav Dukat), Zagreb, Školska knjiga.
- Иванић, Вукићевић 2007: Д. Иванић, Д. Вукићевић, *Ка иое-шици српској реализма*, Београд, Завод за уџбенике.
- Иванић 1996: Д. Иванић, *Српски реализам*, Нови Сад, Матица српска.
- Игњатовић, 1987: Ј. Игњатовић, *Друштвене приповешке*, Матица српска, Нови Сад, Јединство, Приштина.
- Игњатовић, 1987: *Одабрана дела Јакова Игњатовића*, књ. 3 (Чудан свет, Стари и нови мајстори), Нови Сад, Приштина.
- Игњатовић, 1987: *Одабрана дела Јакова Игњатовића*, књ.4 (Трпен-спасен, Адам и берберин), Нови Сад, Приштина-Лазаревић, К. Лаза, Целокупна дела, св. 1. Београд, Српска академија наука и уметности, 1986.
- Марголин 2009: U. Margolin, „Focalization: Where Do We Go from Here?“, in: *Point of View, Perspective and Focalization, Modeling Mediation in Narrative* (ed. Hühn, Schmid, Schönert), Berlin and New York, Walter de Gruyter
- Матавуљ, Симо, *Приповешке II*, Сабрана дела Симе Матавуља (у редакцији др Голуба Добрашиновића), књ. 3, Београд, Загреб, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско културно друштво Просвјета.
- Милосављевић Милић 2008: С. Милосављевић Милић, *Прича и шумачење*, Београд, Филип Вишњић.
- Милосављевић Милић 2013: С. Милосављевић Милић, *Фитуре читања*, Београд, Службени гласник.
- Милосављевић Милић 2016: S. Milosavljević Milić, *Virtuelni narativ – ogledi iz kognitivne naratologije*, Sremski Karlovci – Novi Sad, Niš, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Filozofski fakultet.
- Милосављевић Милић 2014: Д. Вукићевић, С. Милосављевић Милић, *Оледавања – Лаза Лазаревић и Симо Матавуљ*, Ниш, Филозофски факултет.

- Мошер 1991: H. F. Jr. Mosher, 'Toward a Poetics of "Descriptized" Narration', *Poetics Today* 12, no 3, autumn, 1991: 425–445.
- Палмер 2004: A. Palmer, *Fictional Minds*, University of Nebraska Press, Lincoln and London.
- Палмер 2010: A. Palmer, „Large Intermental Units in *Middlemarch*”. in: Alber, Jan and Monika Fludernik (ed). *Postclassical Narratology – approaches and analyses*. The Ohio State University Press.
- Радин 1986: A. Radin, *Umetnost pripovedanja Stevana Sremca*, Niš, Gradina.
- Рајан 2006: M-L, Ryan, *Avatars of Story*. University of Minnesota Press.
- Рикер 1991: P. Ricoeur, „Narrative Identity”, *Philosophy Today*, 35:1 (1991: Spring) p. 73 – 81.
- Ричардсон 2009: B. Richardson, „Plural Focalization, Singular Voices: Wandering Perspectives in 'We'-Narration”, in: *Point of View, Perspective and Focalization, Modeling Mediation in Narrative* (ed. Hühn, Schmid, Schönert), Berlin and New York, Walter de Gruyter.
- Ричардсон 2011: B. Richardson, „U.S. Ethnic and Postcolonial Fiction: Toward a Poetics of Collective Narratives” in: *Analyzing World Fiction ; New Horizons in Narrative Theory* (ed. Frederick Luis Aldama), University of Texas Press.
- Стахорски 2013: С. В. Стахорски, *Енциклопедија књижевних јунака*, (превео Андриј Лаврик), Београд, Невен.
- Стоквел 2015: P. Stockwell, M. Mahlberg. „Mind-modelling with corpus stylistics in *David Copperfield*”. *Language and Literature*. Vol. 24 (2), 129–147.
- Фелан, Рабинович 2012: J. Phelan, P. Rabinowitz, „Character”, In: D. Herman, J. Phelan, P. J. Rabinowitz, B. Richardson, R. Warhol, *Narrative Theory, Core Concepts and Critical Debates*, Columbus, The Ohio State University Press.
- Хак 2009: C. Huck, „Coming to Our Senses: Narratology and the Visual” in: *Point of View, Perspective and Focalization, Mod-*

eling Mediation in Narrative (ed. Hühn, Schmid, Schönert), Berlin and New York, Walter de Gruyter.
Херман 2013: D. Herman, *Storytelling and the Sciences of Mind*, Cambridge, Massachusetts, London, Massachusetts Institute of Technology.

Snežana Milosavljević Milić

METONYMIC CODE OF REALISTIC NARRATIVE –
TYPOLOGICAL APPROACH TO GROUP CHARACTER

Summary

Studies of the hero, by P. Hamon, J. Margolin, D. Herman and M. Fludernik, as well as papers by B. Richardson on “collective narrative” and “plural focalization”, on the “intramental thought” by A. Palmer and on “minor heroes” by A. Woloch brought attention to the role of group character in the narrative. The group characters in novels and long stories of Serbian realism were *portrayed* in diverse ways and each has a distinct functional status. Using a combination of several classification criteria, they may be sorted into following typological groups: paratextual type in the title, professional, social, generational, family, gender, ethnic and geographic units; actualized and virtual group portrait; collective storytellers and group narrators. Their paratextual positioning carries a strong potential for validating or rhetorical aiming. From the aspect of thematic-chronotopic opposition of rural vs. urban, the “villager” is opposed to representatives of various occupations: notaries, lawyers, various types of clerks, priests, teachers, medical doctors, aldermen, servants, judges, merchants, craftsmen, innkeepers, highwaymen, students, schoolchildren, and the retired (senior citizens). This opposition also played a role in shaping the societal-class differences among the group heroes. Within this classification criterion, the group character emerges as allegorically profiled: the gender, family or ethnic connections of individuals within the group, forming their mimetic masks, were abstracted

and submissive to the figurative integration at a higher level, governed by rhetorical and ideological codes. One subset of collective community includes contrasted groups: children and adults, men and women, children and parents, brothers and sisters, friends, relatives, neighbors. In case of family relations ethnic and societal categorization were juxtaposed, while gender opposition was almost always combined with societal differences. The multiethnic environment, as a form of chronotopization of *sjuzhet* and setting for character coordinates, is marked by the collective character of various ethnic groups (Aromanians, Turks, Greeks, Germans) commonly shaped by various heterostereotypes. Almost exclusively connected to the public chronotope, the group characters predominantly appear in situations of ritual-custom and ceremonial events. As an alternative version of the actualized group, the group character often appears as part of hero's consciousness or as a segment of unfulfilled past events or hypothetical possibilities. From the aspect of communicative strategies and representative instances, one special form of collective hero includes WE – narrators and narratees (external and internal) with their multifold subtypes. As the group character is formed in a single stroke, without any narrative progression and extension, its receptive origins are mostly determined by the horizon of reader's pre-understanding, with a crucial role of generic and general-experience cognitive framework. It is most commonly shaped by procedures of psycho-narration, descriptive narration or through intermental thought report. Although often an element of background context, the group character contributes to the cognitive (mimetic) density and increase in the degree of saturation of the storyworld. Due to the intermental thought report, the narrator is presenting psychological, ethical, ideological or cultural coordinates of the introduced collective in a cost-effective way, and its allegedly loose connection to *sjuzhet* pathways is causing the effect of fluid reception. Therefore the group character is not just a paradigmatic proof of metonymic code of realistic prose, but also one of the most significant indicators of nature of realistic narrative.

Key words: group character, characterization, intermental consciousness, storyworlds, cognitive framework.